Sådan styrker I det frie valg i din kommune

En vejledning til kommunalpolitikere

Dansk Industri

Hvorfor have fokus på borgernes frie valg?

Selvbestemmelse
Det frie valg er borgerens vej til selvbestemmelse i velfærdssamfundet. Velfungerende fritvalgsordninger giver borgerne mulighed for at vælge de tilbud, der bedst imødekommer deres ønsker og behov – uanset om det er offentlige eller private tilbud. Valgmuligheder og private alternativer er dermed vejen til en borgerorienteret velfærd – i modsætning til ensretning og *one size fits all*-løsninger.

Kvalitet
Tilstedeværelsen af både kommunale og private leverandører bidrager til kvalitetsudvikling i velfærden gennem sund og ligeværdig konkurrence, faglig sparring, inspiration og innovation – alt sammen med udgangspunkt i borgernes behov og ønsker.

Borgerne har ret til at vælge private tilbud på flere velfærdsområder

Borgerne har en lovsikret ret til frit at vælge mellem kommunale og private leverandører af hjemmepleje, genoptræning, plejehjem, dagpasning og skoler. Denne vejledning stiller skarpt på...

Plejehjem

Ældre i eget hjem

Dagpasning

Dansk Industri

Tjekliste til det frie valg lokalt

Kommunen har et ansvar for at sikre, at det frie valg ikke blot er en rettighed på papiret, men at det også fungerer i praksis. Overvej derfor, om din kommune...

1. Skaber fair og ligeværdige vilkår for, at private leverandører kan etablere sig og konkurrere på lige fod med kommunen, så borgerne reelt har noget at vælge imellem.

2. Inviterer private aktører til at bidrage, når der er behov for at udvide kapaciteten med nye plejehjem eller daginstitutioner.

3. Giver borgerne den information, de har brug for til at vælge leverandør på et oplyst grundlag. På den måde bliver det frie valg en ret for alle og ikke blot de ressourcestærke.

Ældre i eget hjem

Dansk Industri

Frit valg af helhedspleje forudsætter valgmuligheder

Frit valg før ældreloven (2002 - 2025)
Kommunerne har pligt til at sikre, at borgere har adgang til frit valg af leverandører inden for hver af de særskilte ydelser, de visiteres til.

Frit valg efter ældreloven (2025 -)
Med ældreloven visiteres borgerne nu til helhedsplejeforløb. Det frie valg er dermed udvidet til flere ydelser, men som ét samlet valg af helhedsplejeleverandør. Der gælder dog fortsat et særskilt frit valg af madservice.

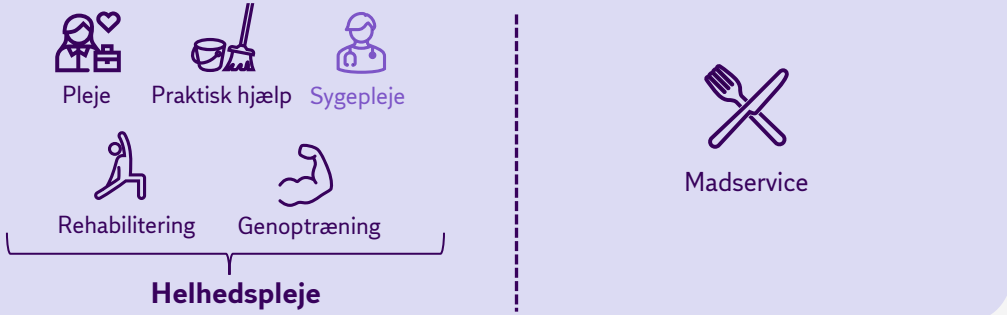

Det frie valg af helhedsplejeleverandør kommer til at afhænge af, at der er reelle valgmuligheder. Det er afgørende, at private leverandører finder det realistisk og attraktivt at indgå og fastholde et samarbejde om levering af helhedspleje i jeres kommune.

Det kræver tæt og konstruktiv dialog med både nuværende og potentielle nye leverandører, så I sammen kan finde fleksible og praktiske løsninger. Private leverandører har behov for klarhed om rammerne for dokumentation overfor kommunen og vished om, hvilke afregningspriser de kan forvente.

Kravet om helhedspleje betyder, at de private leverandører skal kunne levere samtlige ydelser (praktisk hjælp, personlig pleje, rehabilitering, genoptræning og - fra 2027 - sygepleje), for at blive godkendt som helhedsplejeleverandør.

Det kan for nogle private virksomheder blive en udfordring at levere samtlige ydelser i helhedsplejen. Det er især tilfældet blandt mindre leverandører af praktisk hjælp. Her kan I med fordel undersøge mulighederne for, at de kan indgå som underleverandører til den kommunale helhedspleje, så de fortsat kan bidrage til ældreplejen.

Dansk Industri

Sådan får ældre i eget hjem bedre valgmuligheder

DI anbefaler

- Indgå i dialog med leverandører af helhedspleje og madservice for at afklare, hvad der kræves, for at de vil byde ind på opgaven, herunder ift. dokumentationskrav mv.
- Skab rammer for løbende erfaringsudveksling og samarbejde om at sikre, at helhedsplejeforløbene og rammerne for madservice fungerer optimalt.
- Iværksæt en ekstern undersøgelse af, om kommunens afregningspriser for helhedspleje og madservice er korrekte og afspejler serviceniveauet.
- Afsøg mulighederne for at videreføre samarbejdet med jeres nuværende private leverandører af praktisk hjælp som underleverandører til den kommunale helhedspleje.

Ældre og pårørende har brug for vejledning for at kunne benytte det frie valg

De færreste kommuner oplyser borgerne om, at det ikke koster mere at vælge en privat leverandør, og at der gælder de samme kvalitetskrav for såvel kommunale som private leverandører på deres hjemmesider. I 2021 var det blot 8 ud af 98 kommuner, der havde inkluderet information om kvalitetskrav og omkostninger i deres beskrivelse af det frie leverandørvalg.

Det er også kun få kommuner, der har offentliggjort opdaterede tal om borgernes oplevelser og bedømmelser af kvaliteten af de forskellige leverandører. Det er således svært for borgerne at sammenligne de forskellige muligheder og vælge leverandør på et oplyst grundlag.

Mangelfuld information skaber ulighed i frit valg, hvor det kun er de ressourcestærke ældre, der formår at opsøge viden og udnytte deres valgmuligheder. Selvbestemmelse bliver dermed et privilegium for de få.

DI anbefaler

- Udbred kendskabet til det frie valg af helhedspleje og madservice, så selvbestemmelse ikke kun er forbeholdt de få.
- Klar information til ældre og pårørende om, at det ikke koster penge at vælge en privat leverandør, og at der gælder samme kvalitetskrav, så det frie valg træffes på et oplyst grundlag.
- Offentliggør løbende undersøgelser af borgernes oplevelse af kvaliteten, så det bliver lettere at sammenligne og vælge blandt leverandørerne.

Case
Glostrup Kommune gennemfører løbende undersøgelser af borgernes oplevelse af kvaliteten på ældreområdet. Borgernes vurderinger bruges bl.a. også til at sikre løbende kvalitetsudvikling. Læs mere her.

Plejehjem

Dansk Industri

Ofte findes der ingen alternativer til de kommunale plejehjem

Ældre har haft ret til selv at vælge plejehjem siden 2003. I mere end halvdelen af landets kommuner findes der dog ingen alternativer til de kommunale plejehjem, hvilket gør det umuligt at praktisere det frie valg.

Andel private plejehjemspladser opgjort på kommuneniveau, 2025

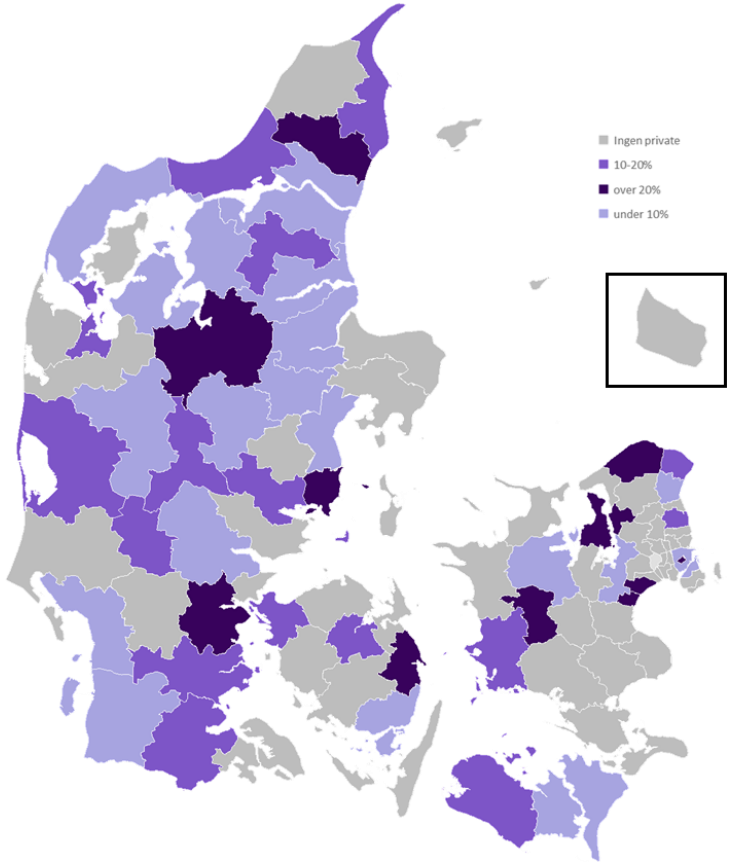

Anm.: Oplysninger fra plejehjemsoversigten er baseret på indberetninger fra kommunerne. Fejl og mangler er så vidt muligt forsøgt korrigeret og udfyldt via manuel gennemgang. Kilde: Plejehjemsoversigten.dk og manuel gennemgang.

Dansk Industri

Sådan giver I de ældre flere valgmuligheder

Friplejeboliger
Invitér private aktører til at bidrage, når der skal bygges nye plejehjem i jeres kommune.
Friplejehjem sikrer et mere mangfoldigt udbud, så flere ældre får mulighed for at vælge det tilbud, der passer til netop deres behov og ønsker. Det giver samtidigt luft i kommunekassen, fordi I sparer anlægsmidler.

Case
Rudersdal Kommune har valgt at give plads til et friplejehjem for at imødekomme den demografiske udvikling i kommunen.
Læs mere her.

Sæt driften af kommunale plejehjem i udbud
Private aktører kan byde ind med nye tilgange og idéer, som skaber grundlag for faglig sparring, vidensdeling og erfaringsudvikling til gavn for kvaliteten på tværs af den private og kommunale ældrepleje.
Læs DI's anbefalinger til udbud af plejehjem her.

Case
Aarhus Kommune har gennem en årrække drevet plejehjemmet Bøgeskovhus via et offentlig-privat samarbejde, for at sikre at de ældre har friheden til at vælge det tilbud, der er rigtigt for netop dem.
Læs mere her.

Fair og forudsigelige vilkår for friplejeboligleverandører

Hvis din kommune ønsker at sikre borgernes frie valg gennem muligheden for friplejeboliger, er det helt afgørende at private aktører sikres fair og lige vilkår for at etablere og drive friplejehjem på linje med de kommunale plejehjem.

Det kræver et opgør med den manglende gennemsigtighed og de store udsving i de afregningspriser, som kommunerne fastsætter over for friplejeleverandører. Det medfører nemlig en risiko for underbetaling af leverandørerne og dermed forskelsbehandling af borgere, der vælger friplejehjem. Uforudsigeligheden omkring afregningspriser afholder desuden nye aktører for at bevæge sig ind og udvide deres aktiviteter på markedet.

I december 2024 afgjorde Konkurrencerådet, at det var en overtrædelse af konkurrenceloven, da Frederikssund Kommune fastsatte sine afregningspriser over for en friplejeleverandør i strid med friplejeboligloven. Kommunen havde bl.a. undladt at medtage samtlige gennemsnitlige omkostninger i afregningsprisen og foretaget en for sen efterregulering. Læs mere her.

Markante udsving i døgntakster fra kommune til kommune

Døgntakster i 18 kommuner tillagt takst for sygepleje og evt. kommunalt kosttilskud, 2021

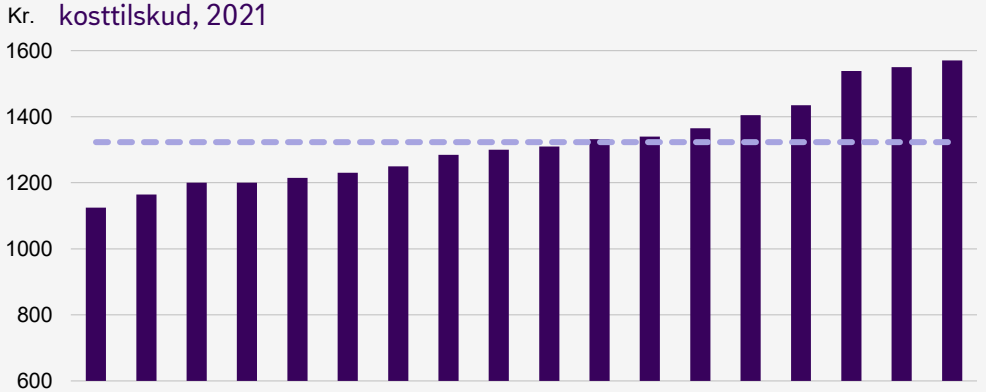

Anm.: VIVE har fået adgang til døgntaksterne tillagt sygepleje og evt. kommunalt kosttilskud i 18 kommuner. Af disse 18 kommuner har 13 kommuner oplyst, at de har en kommunal takst, mens 5 af kommunerne har oplyst, at
Kilde: VIVE's kortlægning på baggrund af data stillet til rådighed af friplejeleverandører i 18 anonymiserede kommuner.

Dansk Industri

Driftsoverenskomster styrker ikke det frie valg

En række kommuner har valgt at indgå driftsoverenskomster med selvejende plejehjem. Hensigten har oprindeligt været, at samarbejdsformen skulle bidrage til øget mangfoldighed i udbuddet.

Driftsoverenskomster er imidlertid en utidssvarende kontraktform, der ikke styrker det frie valg for borgerne. Det hænger sammen med, at kommunen i praksis har samme kontrol med et selvejende plejehjem på driftsoverenskomst som med et kommunalt plejehjem. I praksis styrker denne form for plejehjem derfor ikke mangfoldigheden i udbuddet og dermed heller ikke borgerens frie valg. Selvejende plejehjem har dermed meget begrænsede muligheder for at adskille sig fra de kommunale plejehjem.

Selvejende plejehjem med driftsoverenskomst
Selvejende plejehjem med driftsoverenskomster er underlagt en kontrol, der svarer til kommunens kontrol med egne plejeboliger. Selvom de drives af ikke-kommunale aktører, har de dermed begrænsede muligheder for at adskille sig fra de kommunale plejehjems profil og drift.

Friplejehjem
Friplejehjem kan være selvejende eller privatejede. De skal leve op til samme lovgrundlag for pleje, omsorg og sundhedsydelser mv., men er ikke underlagt kommunens kontrol via driftsoverenskomster. Det giver friplejehjem langt større frirum til selv at bestemme, hvordan driften skal tilrettelægges og dermed skabe et unikt tilbud til borgerne.

Fair og forudsigelige vilkår for friplejeboligleverandører

DI anbefaler

- at døgntakster for pleje og omsorg afspejler kommunens langsigtede gennemsnitlige omkostninger, og at disse påtegnes af en ekstern revisor (inkl. for selve serviceniveauet).
- at døgntaksten tager højde for de ekstraomkostninger, der naturligt er forbundet med at drive friplejehjem i opstartsfasen (fx til rekruttering), f.eks. i de første 2-3 år.
- at kommunerne så vidt muligt anvender markedspriser, når de estimerer omkostninger til løbende og genoprettende vedligehold.
- at nedjustering af takster skal varsles minimum ét år i forvejen og kun som følge af dokumentérbare ændringer i serviceniveau eller ved lovændringer.
- at kommunerne ophæver driftsoverenskomster med selvejende plejehjem, så de frisættes på linje med friplejehjem.

Ældre mangler kendskab til deres frie valg af plejehjem

Ifølge pårørende ved kun et mindretal af plejehjemsbeboere, at de frit kan vælge blandt kommunale og private plejehjem. Mangelfuld information og vejledning fra kommunerne kan være en del af forklaringen.

Et flertal af landets kommuner nævner ikke muligheden for at vælge en friplejebolig – også hvis den er placeret uden for kommunen - på deres hjemmesider. Det lave informationsniveau medfører en risiko for, at det kun bliver de få ressourcestærke ældre, der har kendskab til og formår at bruge det frie valg.

Pårørendes vurdering af, om plejehjemsbeboere har kendskab til retten til at vælge blandt kommunale og private plejehjem

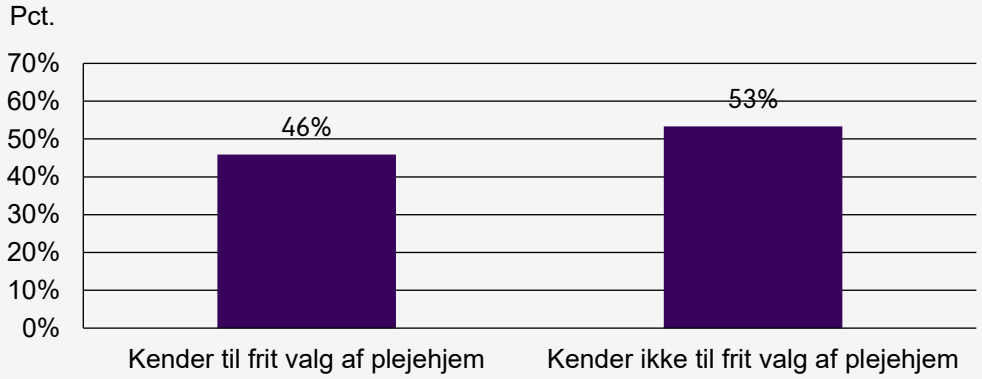

Anm.: N=1147. 1 pct. af de adspurgte har svaret "ved ikke" til spørgsmålet. Spørgsmålsformulering: "Ved dit familiemedlem, at han eller hun frit kan vælge mellem kommunale og private plejehjem?". En pårørende er i denne sammenhæng enten defineret som en ægtefælle/partner eller børn, der ikke selv bor på et plejehjem.
Kilde: Danmarks Statistik, Sundhedsdatastyrelsen og DI-beregninger

Dansk Industri

Fair og forudsigelige vilkår for friplejeboligleverandører

DI anbefaler

- Tydelig information om, at ældre har ret til at vælge et friplejehjem eller et plejehjem i nabokommunen, og at der gælder de samme krav til kvaliteten.
- Husk at inkludere friplejehjemmene på kommunens liste over plejehjem, så ældre og deres pårørende kender valgmulighederne.
- Gennemfør og offentliggør løbende undersøgelser af borgernes oplevelse af kvaliteten, så det bliver lettere at sammenligne og vælge dét plejehjem, der passer den enkelte borgers behov.

Dagpasning

Dansk Industri

Private dagtilbud sikrer mangfoldighed

Tusindvis af forældre har valgt at få deres børn passet i en privat daginstitution. De ønsker f.eks. en særlig pædagogisk tilgang, fleksibilitet eller geografisk placering, som kommunen måske ikke tilbyder, men som deres børn vil have gavn af.

Private dagtilbud og det frie valg på området er således med til at sikre et mangfoldigt udbud til forældrene og deres børn. Dermed øges chancen for, at der er tilbud, der passer alle familiers ønsker og børnenes behov.

Private aktører kan desuden bidrage til at udvide kapaciteten af institutionspladser gennem investeringer, uden at det lægger beslag på kommunens anlægsbudget.

DI anbefaler
Afdæk mulighederne for en privat daginstitution, hvis der er behov for at udvide kapaciteten pga. et stigende antal børn i kommunen. Det giver også forældrene flere valgmuligheder til deres børn.

Case
I Glostrup Kommune sikrer en privat daginstitution frit valg til forældre. Det udfordrer desuden de kommunale tilbud ved at skabe sund konkurrence og sikrer en mangfoldighed i valgmulighederne. Læs mere her.

Mangelfuld information gør det svært at vælge

Der er stor opbakning til det frie valg af dagtilbud i befolkningen. 70 pct. af danskerne mener, at det er vigtigt at man som borger frit kan vælge mellem en privat, selvejende eller kommunal børnehave/vuggestue.

Det er dog kun hver tredje forælder, der føler sig klart informeret om muligheden for at vælge private daginstitutioner.

Oplevelsen af manglende information kommer også til udtryk ved det faktum, at mange kommuner ikke har offentliggjort oversigter over samtlige kommunale, selvejende og private dagtilbud i kommunen på deres hjemmeside.

Det er også et fåtal af kommunerne, der har offentliggjort tal for tilfredshed og kvalitet, der gør det muligt for forældrene at sammenligne forskellige institutioner.

Kun hver tredje forælder føler sig klart informeret omkring muligheden for at vælge private daginstitutioner

Hvor enig eller uenig er du i følgende udsagn?

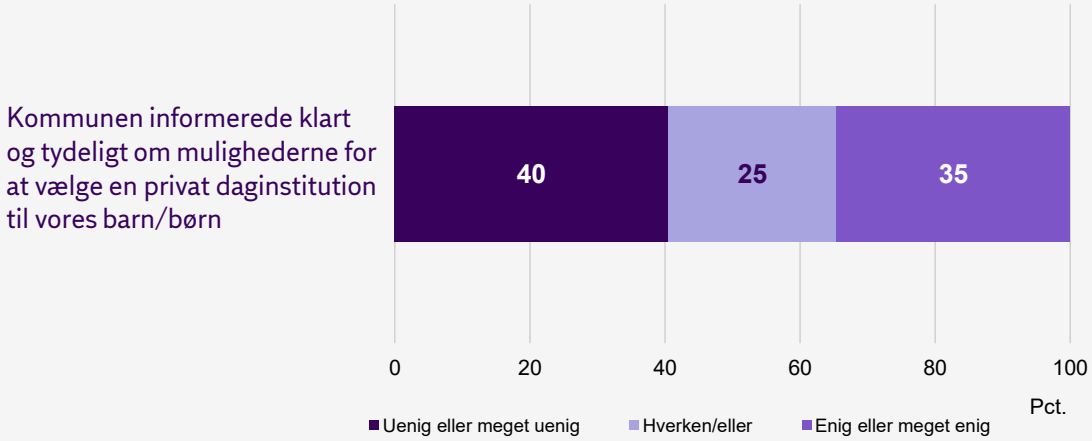

Anm. Spørgsmålet er alene stillet til respondenter med hjemmeboende børn i husstanden. "Ved ikke"-svar indgår ikke i beregningerne.
n = 969. Kilde: Wilke og DI.

Dansk Industri

Mangelfuld information gør det svært at vælge

DI anbefaler

- Tydelig information om, at forældre også har mulighed for at vælge et privat dagtilbud, så det frie valg ikke kun er forbeholdt de få.
- Husk de private tilbud på listen over pasningsmuligheder i kommunen, så forældrene kender valgmulighederne.
- Gennemfør og offentliggør løbende undersøgelser af borgernes tilfredshed og oplevelse af kvaliteten, så det bliver lettere for forældrene at sammenligne de forskellige dagtilbud.

Lad pengene følge barnet

Ifølge dagtilbudsloven skal børn i private dagtilbud som udgangspunkt have et økonomisk, skattefinansieret tilskud, der svarer til kommunens samlede udgifter til alderssvarende børn i tilsvarende kommunale tilbud.

I praksis ender tilskuddene til børn i private daginstitutioner dog ofte med at være lavere end til kommunens egne institutioner. Det afholder private daginstitutioner fra at etablere sig, da de ikke konkurrerer på lige vilkår med de kommunale tilbud, og det går i sidste ende ud over familiernes valgfrihed. Pengene bør følge barnet, uanset om det går i privat eller kommunal daginstitution.

Kommunerne underbetaler et barn i privat vuggestue med 15.000 kr. om året i gennemsnit

Anslået forskel mellem forventet og tildelt årligt tilskud pr. barn i private dagtilbud

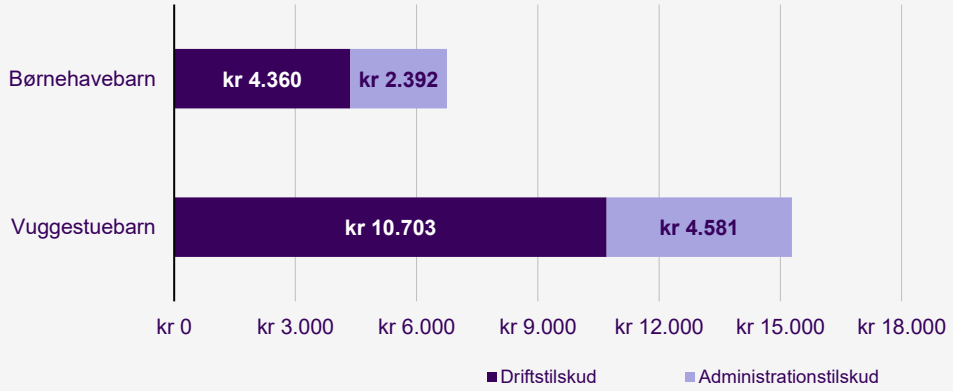

Anm.: Den gennemsnitlige underbetaling pr. barn er vægtet, så den afspejler antallet af børn i private dagtilbud i de enkelte kommuner.

Kilde: Danmarks Statistik (PBOERN4, RES88) og Børne- og Undervisningsudvalget 2023-24 BUU Alm. del - endeligt svar på spørgsmål 123.

Dansk Industri

Lad pengene følge barnet

DI anbefaler

- Gennemfør en uafhængig undersøgelse af tilskuddene, så I er sikre på, at pengene reelt følger barnet. Kommunens reelle omkostninger til bygninger og vedligehold kan ikke nødvendigvis aflæses direkte af budgettet
- Offentliggør beregningsgrundlaget for fastsættelsen af tilskuddene, så I sikrer fuld transparens. Efterbetal daginstitutioner, hvis budgettet i de kommunale institutioner ikke holder.
- Fastsæt driftstilskud til private vuggestuer ud fra en direkte sammenligning med driftsudgifter til kommunale vuggestuer alene, dvs. eksl. dagpleje.
- Læs desuden DI's vejledning om beregning af tilskud til private dagtilbud her.

Dansk Industri

Brug for mere viden eller dialog? Ræk ud til os

Jakob Scharff
Branchedirektør

+45 3377 3996
JASC@di.dk

Christian Broholm Andersen
Chefkonsulent

+45 3377 3516
CHRA@di.dk

Dansk Industri